

Слово при откриване на изложбата
„1939 – ПОДЯЛБАТА НА ПОЛША”,
9 март 2010 г., Регионална библиотека „Пенчо Славейков”, Варна

Уважаеми домакини на настоящата изложба, гости, колеги!

Трудно е да се говори пред впечатляващата картинна история, каквато представлява подготвената изложба. От събитията, с които ни запазва се смениха няколко поколения, изчезнаха стари и се появиха нови граници. Паралелно с това се родиха нови модификации на идеологии, както и различни интерпретации на миналото.

Като историк мога да кажа, че много компромиси са допускани дори с фактите – някои са възвеличавани, други скривани, трети – изопачавани. И все пак, те остават. Пазят се в архивите – частни, държавни, обществени, национални, международни. Те остават и в спомените на предаваните от едно на друго поколение впечатления от преживяното.

1 септември 1939 г. е всеизвестното начало на последната голяма война. И тук сме свидетели на правилото – началото на всяка война тръгва от края на предишната.

Версайската система, сътворена след Първата световна война създава нов ред в Европа, но не решава военнополитическите проблеми на континента. Факт е, че те постепенно получават по-ясни очертания. Бивши победители и победени тръгват към прегрупиране. Икономиките преживяват кризи, но и възходящо развитие с прилагане на много нововъведения в промишлеността, транспорта и, разбира се във военната област.

Вътрешнополитическите процеси в Европа акумулират енергията на обществото в различни явления. В Германия изключителен обществен кредит получава националсоциализма... той ни е по учебнически познат, а със заложените в него идеи, призивите за реваншизъм и за нов световен порядък, заедно с усиленото превъоръжаване и военна подготовка осигуряват ускореното и лавинообразното развитие на последвалите събития... на голямата световна сцена последва формирането на оста Рим – Берлин – Токио; ремилитаризацията на Рейнската област; нахлуването на Италия в Абисиния; аншлусът на Австрия ...

Ясно е, че новата война е на прага.

Демократичният свят е външно изненадан и принуден да реагира. Реакцията му е меко казано странна на фона на настъпващата неприкривана агресия.

Срещата в Мюнхен през **септември 1938 г.** между Хитлер, Мусолини, Чембърлейн, Даладие решава съдбата на Чехословакия. Тя е принудена да се съгласи с териториалните претенции на Германия за предаване на Судетската област, както и териториални искания от страна на Унгария и Полша.

На 30 септември 1938 г. западноевропейското политическо кьсогледство е продължено с англо-германската декларация, в която двете страни заявяват, че нямат желание да воюват помежду си.

Въпреки нажежавашата се обстановка (или може би точно заради това) нацисткото правителство в Германия се превръща в обект на ухажване и от други по-мощни или по-слаби европейски държави. Самата Германия от своя страна вече разполага с необходимите геополитически предпоставки за военна и икономическа експанзия.

Така, не без помощта на Европа, ръцете на Хитлер за ескалация са развързани. На мястото на Чехия вече имаме германския „протекторат Бохемия и Моравия”, Германия анексира пристанището на Литва Мамел.

В такава обстановка, когато цинизмът на хитлерова Германия разкрива напълно облика си с обявяване на насъщната за германската нация **„необходимост” от жизнено пространство** започва началото на края на полската държава.

От 21 март започва систематичният германски натиск за предаването на Гданск и за предоставяне на екстериториални шосейни и ж.п. връзки през т.нар. „полски коридор”.

Притесненията на Полша са привидно туширани от подписаната на 3 април 1939 г. в Лондон на полско-английска декларация за взаимна помощ, към която се присъединява и Франция.

Оказва се самозаблуда очакването от страна на западните страни, че с дипломатическите стъпки са поставили бариера пред немската агресия и са гарантирали мира – всъщност по същото време в германските военни щабове се разработва „планът Вайс”.

Липсата на трезва оценка върху ситуацията от страна на западните страни е причина един съвременен изследовател на ВСВ да възкликне „Никога не е имало такова изобилие на абсурдно оптимистични илюзии, както в средата на март 1939 г.”

По това време на сцената се явява още един фактор. Към англо-френския диалог е привлечена и Русия – другата световна сила. Признанието на Чърчил обяснява надеждите на западните съюзници: гаранциите, които двете западни държави дават на Полша нямат никаква стойност, ако не се обвържат с генерален договор с Русия. Политическите и военните преговори между тях обаче се проточват. В тях присъстват понятия като „косвена агресия”, те са незадълбочени и са базирани повече на взаимните подозрения, отколкото на намерения за реално противопоставяне на Германия.

Всъщност Съветският съюз преследва свои политически и военни планове, в които се оказва, че влизат и Полша и ред съседни страни.

Явно е вече, че военният конфликт в Европа е неизбежен. Това е подходящият момент Кремъл пряко да се договори с Германия. Моментът, в който интересите на двата диктаторски режима съвпадат.

На **19 август 1939 г.** Сталин заявява пред Политбюро намерението си да подпише пакт с Германия. А на **23 август 1939 г.** е подписан пактът Молотов – Рибентроп, съветско-германският договор за ненападение. Самото му изговаряне излъчва надежда. За съжаление обаче съществен е не само неговият конкретно двустранен характер, колкото секретната му част – един документ, отсъствал от учебниците по история и пренерегван от образователната система в цяла следвоенна Източна Европа. В тази част на договора двете страни обявяват своите сфери на интереси в земите, простиращи се между Германия и Русия. Германия не се интересува от Латвия, Естония и Финландия. Литва обаче е в рамките на немските интереси. Разделителната линия на двете сфери на влияние е определена по реките Нарев, Висла и Сан. Двете страни всъщност се споразумяват да определят бъдещето на Полша в хода на военните действия.

На **1 септември**, след инсцениран от Германия граничен инцидент войната практически започва. Не пожалала да сътрудничи на хитлеровите планове (предложенията за полски коридор и за Гданск) Полша посреща масирания военен удар – 1 800 000 немска войска нахлува по суша и по въздух, ръководена по нови оперативни и тактически принципи.

Западните съюзници още на **3 септември** обявяват война на Германия в защита на Полша. Но ...последвалите почти нулеви действия на бойното поле, наричани „странната война“, за пореден път показват безсилието им. Полското ръководство започва да губи контрол. На 14 септември Варшава е обсадена.

В рамките на 3 седмици полската армия е разгромена. Германия успява да реализира своя „блиц криг“.

В това време Русия се готви за своята част от активните действия, започнали на **17 септември**. Заплахата над полската държава от унищожение, надвиснала с германското нападение е ускорена със съветското нахлуване и много скоро реализирана.

Нито тогава, нито днес биха могли пропагандните плакати и демагогските речи да обяснят задоволително присъствието на чужди войски в една суверенна държава. Отбраната на своята родина поляците водят с цялото съзнание за защита на националната цялост. **Варшава** се съпротивлява до **28 септември**, а на **2 октомври** са сломени защитниците на последния полски гарнизон – пристанището Хел, северно от Гданск.

В непосилното военно изпитание полската армия се представя достойно – въпреки своите ограничени възможности в сравнение с германската военна машина (както и в сравнение с руската), въпреки че нито един френски войник не тръгва срещу немските войски, тя успява да задържи врага по-дълго от очакваното. Това става с цената на 200 000 убити и ранени поляци в септемврийската кампания. (66 000 са загиналите)

Крайт на тази мощна двустранна офанзива върху полската територия идва с нов договор за дружба и граници между СССР и Германия, подписан на **28 септември 1939 г.**

С него се установява съветско-германската демаркационна линия. Единствената полска територия е генералното губернаторство със столица Краков, което обаче е изцяло под германско управление.

Полското държавно и военно ръководство е принудено да потърси убежище зад граница като емигрира в Румъния.

В тези последни септемврийски дни във френския град Анжер е формирано полско емигрантско правителство с премиер Владислав Сикорски.

В обсадена Варшава се формират структури на нелегална полска държава. За полския народ започва дълъг период на съпротива. Тя има различни проявления. От една страна – с оръжие или с дипломация, от друга страна чрез формиране на нелегални организации на полска територия или на признати държавно-управленски органи зад граница; по време на войната се отбелязва масово участие на поляци в армиите на съюзниците по фронтовете срещу Германия – полски пилоти извършват десетки бойни полети; под полско знаме се бият почти 60 военни кораба; формирана е Армия Крайова – ефективна и уникална по своя характер проява на съпротива на полския народ.

От своя страна агресорите установяват терор, масови разстрели, погубване на интелигенцията. Появяват се концентрационните лагери – Аушвиц, Майданек, Трешлинка и до днес остават най-страшните лица на войната. Жертвите сред полските евреи са неизброими. Десетки хиляди поляци стават жертви на масови депортации навътре в съветска територия.

.....

В наше време, десетилетия след тези тежки месеци и години, периодично отбелязваме края на най-грозната война в съвременната история на човечеството. Пред нас са представени събития, разтърсили един народ, една нация. Това обаче е част от европейската и от световната история. Независимо колко време минава, подялбата на Полша ще остане един от най-показателните примери за политически цинизъм, основан на силата на оръжието. Днес има дискусии сред политическите и историческите среди във всички засегнати страни. Ще цитирам едно изказване на руски журналист: „Коктейлът Молотов – Рибентроп е взрив със забавено действие. Той експлодира в главите на хората. Той осакатява съвестта на руския народ” (Андрей Колесников, в. „Ведомости”)

Не можем да отречем, че има и други мнения, т.е. и днес има друго разбиране за правилно и неправилно в историята. По-лошо от това може да бъде само незнанието. Припомнянето е необходимо, предаването на знанията чрез фактите е задължително. Тогава дискусиите за правилно и неправилно биха се осмислили, тогава съвестите биха се помирили.

Мариана Кръстева

Директор на Военноморски музей - Варна